

Voorkomen van schoolverzuim vraagt om proactieve jeugdgezondheidszorg

Door Peter Hulsen

Schoolverzuim als een 'wicked problem'

Schoolverzuim is een meervoudig vraagstuk. Waar er in de wet en ook in het intuïtieve begrip een kloof ligt tussen geoorloofd en ongeoorloofd verzuim, is er in de praktijk vaak sprake van samenhang. Schoolverzuim is ook een sluipend gevaar. Ziekteverzuim begint vaak 'klein'. Vooral bij achterliggende problematiek, die steeds groter en complexer wordt, neemt het verzuim soms sterk toe en vallen sommige leerlingen op een gegeven moment volledig uit. Verzuim is vaak niet een individueel vraagstuk van de leerling. Het wordt ook beïnvloed door de relatie tussen de leerling en diens ouders en verdere context-factoren.

Vanwege de veelvormige achtergrond en de ontwikkeling in de tijd, vraagt schoolverzuim een preventieve aanpak. In relatie tot de leerling begint die aanpak op het moment dat een leerling wordt aangemeld op een school. Vanaf dat moment kan tussen leerling, leerkrachten en ouders een verstandhouding worden opgebouwd, waarin in opeenvolgende stappen gewerkt kan worden aan onderwijs en begeleiding die bij de leerling passen. In dat verband kunnen ook afspraken worden gemaakt - in de context van het schoolbeleid - over het belang van deelname aan het onderwijs, ook als een leerling door omstandigheden niet altijd op school aanwezig kan zijn. Zo kan worden voorkomen dat een leerling opgroeit met het beeld dat hij of zij zonder nadelige gevolgen kan verzuimen, of dat ouders de risico's daarvan niet zien.

Verzuim vraagt samenwerking

Het voorkomen en terugdringen van schoolverzuim vraagt om samenwerking tussen de uiteenlopende betrokkenen rond een leerling en het onderwijs. Voor mentoren, leerkrachten en ouders is het zoeken naar een evenwicht tussen, soms medeleven en aan de andere kant ook toepassing en handhaving van gemaakte afspraken. Zo kunnen zij ook bij de leerling zelf een mentaliteit kweken die schoolsucces bevordert. Gaandeweg wordt ook de leerling zelf hierbij een actieve partner. Naast de direct betrokkenen binnen de school, is leerplicht een partner die kan bijdragen aan onderwijs- of begeleidingsoplossingen die voor de leerling werkzaam zijn. Soms kan leerplicht ook bijdragen aan het duidelijk maken van regels en aan de handhaving daarvan. De jeugdgezondheidszorg - ik vertel u niets nieuws - is de partner die kan adviseren vanuit de levensloop van de leerling, de gezinsomstandigheden en vanuit de gezondheidssituatie van de leerling. Waar de school de eerstverantwoordelijke is voor de aanpak van verzuim, kunnen de genoemde partners, naar gelang de omstandigheden, in een casus bijdragen. Verderop in dit artikel zal ik duidelijk maken dat het van belang is dat op het niveau van de school - of de regio - sprake is van een verzuimbeleid, waarin elke partner ook van de ander weet welke inzet deze kan bieden, en waarin onder meer duidelijke afspraken vastliggen over ieders inzet.

De praktijk van verzuim

De overheid wil verzuim in het onderwijs zover mogelijk terugdringen. De ministeries van OCW en VWS bezien welke maatregelen op landelijk niveau daarbij kunnen helpen, en hoe zij scholen kunnen stimuleren werk te maken van het voorkomen en terugdringen van verzuim. Tegen deze achtergrond is recent op een breed aantal scholen onderzoek gedaan naar het vóórkomen van verzuim en naar de aanpak van ziekteverzuim en kortdurend ongeoorloofd verzuim.

Bron: "Ziekteverzuim en kortdurend ongeoorloofd verzuim in het onderwijs", bureau KBA (juni 2021).

Ziekteverzuim

Ziekteverzuim begint, zoals gezegd, vaak 'klein', waarbij de leerling vooral medeleven ontvangt. Het onderzoek door KBA maakt niettemin duidelijk dat ziekteverzuim tot veel gemist onderwijs leidt. Vooral in het voortgezet onderwijs (vo). In het primair onderwijs (po) worden kinderen gemiddeld 2,6 keer per jaar ziek gemeld, in het vo is dit gemiddeld 8,4 keer per jaar.

'Terwijl scholen het idee hebben de problematiek te overzien, blijkt in de realiteit dat niet het geval te zijn en worden risico's onderschat.'

Dit resulteert in een afwezigheid door ziekte van bijna 4 schooldagen per jaar op het po en maar liefst 11 dagen op het vo per jaar. Dit is bijna 2% respectievelijk 5,5% van de totale onderwijstijd. Veruit de meeste ziekmeldingen betreffen een korte tijdsduur. In het po gaat het in 77% van de gevallen om afwezigheid van één dag of korter. In het vo is dat bij 71% van de ziekmeldingen het geval. Ziekteverzuim dat zorgwekkend is (circa 10-15%) heeft veelal te maken met een kwetsbare gezinssituatie (gezinnen die te maken hebben met verschillende soorten problemen) en (met name in het voortgezet onderwijs) ook met psychische, psychosomatische en/of sociaal-emotionele problematiek bij leerlingen.

Dat in het vo hogere ziekteverzuimcijfers te zien zijn, wil niet zeggen dat kinderen vaker ziek zijn naarmate ze ouder worden. De praktijk laat zien dat veel verzuim in het po niet wordt geregistreerd. Soms blijft het contact er over beperkt tot de ouders en de leerkracht. Dat kan ook omvatten dat de leerkracht probeert met maatwerk, samen met de ouders grip te krijgen op het verzuim, en het vraagstuk niet 'groter' wil maken door het op schrift te stellen. Aan de andere kant kan in het vo verzuim vaak laagdrempelig worden gemeld, vanwege de grotere schaal van scholen. Scholen passen antwoordapparaten toe, steeds vaker ook apps. Soms kunnen leerlingen daarmee zichzelf ziekmelden, buiten medeweten van hun ouders om. Volgens leerplichtambtenaren vallen er soms leerlingen uit op het vo, waarvan uit nader onderzoek door de leerplichtambtenaar blijkt dat hun verzuim ook in het po al opviel. Daaruit maakt men op dat er in het po vaker sprake is van zorgwekkend ziekteverzuim of ongeoorloofd verzuim dan zichtbaar wordt voor de leerplichtambtenaar of de jeugdgezondheidszorg.

Ongeoorloofd verzuim

Naast ziekteverzuim zijn veel meldingen van verzuim ook het gevolg van ongeoorloofd verzuim, dat geldt zeker voor het vo. Zowel in het po als in het vo is er een groep leerlingen met een gecombineerd verzuimpatroon die én veel meldingen heeft van ziekteverzuim én bovengemiddeld vaak ongeoorloofd afwezig is. Bij circa 3% van alle leerlingen met ziekteverzuim in het po is sprake van veel ziekteverzuim gecombineerd met veel ongeoorloofd verzuim. In het vo gaat het om 11% van alle ziekteverzuimers. Gecombineerde patronen van veel ziekteverzuim met veel meldingen van ongeoorloofd verzuim komen in het vo vaker voor bij leerlingen op het vmbo dan bij leerlingen binnen het havo of vwo.

Aanpak van ziekteverzuim

De strategie en focus van scholen in de aanpak van ziekteverzuim verschilt onderling sterk. Sommige scholen richten zich nadrukkelijk op de preventie van ziekteverzuim en investeren in een goede zorgstructuur met nadrukkelijk aandacht voor verzuim(ers), aanstelling van specifieke verzuimcoördinatoren en afspraken met leerplichtambtenaren/jeugdarts over spreekuren op school. Andere scholen volgen een meer curatieve aanpak of (vooral po) hebben geen specifieke strategie. Zeker in scholen zonder specifieke strategie verschilt de aandacht voor en aanpak van verzuim vaak ook per medewerker.

Ervaring rondom samenwerking bij verzuim

Uit het onderzoek komt naar voren dat de vertegenwoordigers uit het onderwijs tevreden zijn over hun verzuimaanpak en de uitvoering daarvan. Leerplicht en jeugdgezondheidszorg zijn beduidend minder positief over de benadering door diezelfde scholen. Er is nog veel verbetering mogelijk bij het voorkomen en begeleiden van verzuim.

Terwijl scholen het idee hebben de problematiek te overzien, blijkt in de realiteit dat niet het geval te zijn en worden risico's onderschat. Patronen worden niet genoeg herkend en er wordt vooral in het po teveel vertrouwd op de goede band met leerling en ouders. Men is onvoldoende scherp op verzuim, zit er onvoldoende dicht bovenop en pakt onvoldoende door als het aan de orde is. Dit speelt bij zowel ziekteverzuim als ongeoorloofd verzuim. Tevens is de monitoring na verwijzing naar de leerplichtambtenaar of jeugdarts niet altijd naar behoren.

Verder blijkt dat het verzuimprotocol, waarin de verzuimaanpak en verantwoordelijkheden zijn vastgelegd, niet altijd bij iedereen bekend is en zijn de verantwoordelijkheden niet belegd. Ook als dit laatste wel het geval is, garandeert dit niet dat verzuim op een juiste en snelle manier wordt opgepakt.

Vanuit de scholen wordt aangegeven dat het soms (te) lang duurt voordat er concrete actie wordt ondernomen door partners, dat het soms ontbreekt aan terugkoppeling en dat de dwarsverbanden met uiteenlopende organisaties en contactpersonen met elk hun eigen werkwijze en visie een goede samenwerking belemmert. Leerplichtambtenaren noemen als belangrijkste knelpunt dat de scholen niet of te laat melden en niet of te laat contact opnemen om te overleggen over de passende aanpak. Knelpunten als deze leiden tot vertraging in de aanpak van ziekteverzuim, waardoor het ziekteverzuim onnodig snel oploopt.

Jeugdgezondheidszorg aan de bak

Het onderzoek naar ziekteverzuim en kortdurend geoorloofd verzuim maakt duidelijk dat er in de aanpak van verzuim nog veel te winnen is. Het onderzoek maakt ook duidelijk dat het van belang is dat het voorkomen van en begeleiden bij verzuim gebeurt in samenwerking tussen de betrokkenen in en om de school, en samen met ouders. Voor de jeugdgezondheidszorg is er alle reden om met scholen en leerplicht in gesprek te gaan over een samenwerkingsaanpak en gezamenlijk daar de gemeente bij te betrekken. In deze aanpak dient helder te zijn welke rol elke samenwerkingspartner op zich neemt.

Cruciaal daarna is ook de daadwerkelijke toepassing van het verzuimbeleid door professionals in de scholen. Daarbij dienen bij de ontwikkeling en het uitdragen van een aanpak ook de leerlingen en de ouders betrokken te worden als belangrijke partners. Effectieve methodieken als M@ZL kunnen een belangrijke bouwsteen zijn van een dergelijke aanpak.

[Meer informatie over M@z! >](#)

NCJ-adviseur Peter Hulsen heeft een nieuwe uitdaging gevonden buiten het NCJ. Als lid van het team schoolverzuim laat hij graag nog één keer vanuit deze rol zijn licht schijnen op dit thema en neemt hij u mee in het onlangs verschenen rapport 'Ziekteverzuim en kortdurend ongeoorloofd verzuim in het onderwijs' dat is uitgevoerd door KBA Nijmegen in opdracht van het ministerie van VWS.

